

ZBIGNIEW BUKOWSKI

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ OSIEDLA OBRONNEGO KULTURY ŁUŻYCKIEJ W SOBIEJUCHACH, POW. ŻNIN, ZA 1958 ROK

Badania wykopaliskowe na terenie osiedla obronnego kultury łużyckiej w Sobiejuchach, pow. Żnin, stanowiły w r. 1958 kontynuację dotychczasowych prac i miały na celu rozpoznanie faz osadnictwa, ich charakteru i chronologii oraz rozplanowania przestrzennego¹.

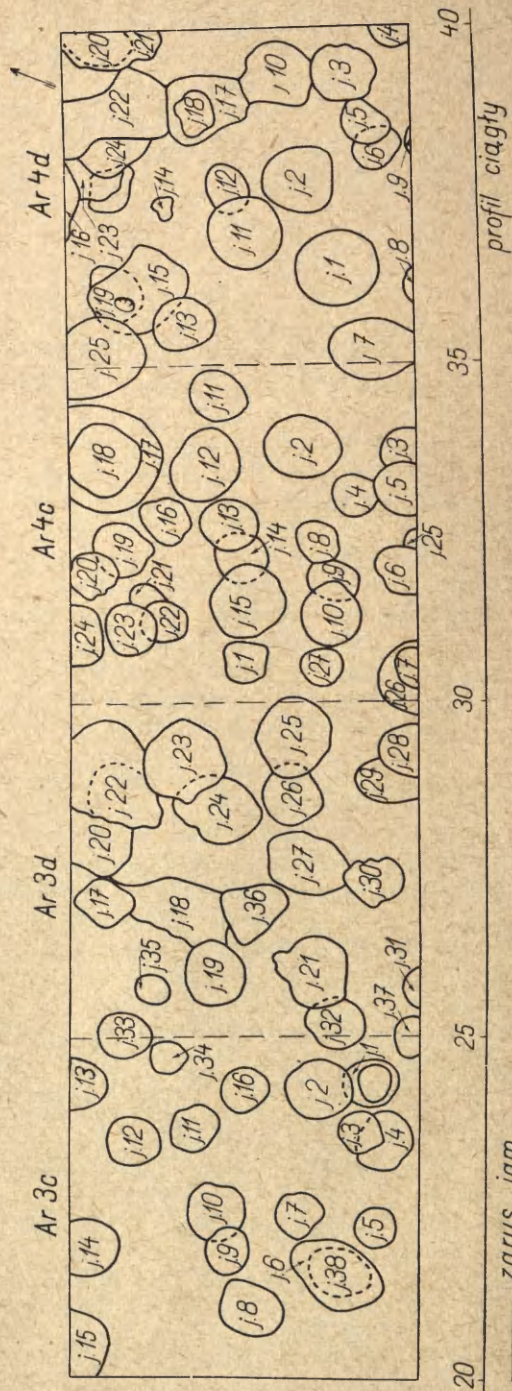
Wykop, o rozmiarach 5 × 20 m, znajdował się tuż przy profilu wykopu z r. 1955, tak że na odcinku od 20 do 40 m istniała możliwość porównania obserwacji poczynionych w wykopie z usytuowaniem rysującym się w profilu ciągłym. Badania potwierdziły w pełni dotychczasowe spostrzeżenia, iż obiekt pod względem kulturowym jest obiektem czystym, tzn. że zawiera wyłącznie zabytki kultury łużyckiej. Kilka ułamków ceramiki kultury pucharów lejkowatych, z uwagi na brak jakichkolwiek śladów warstwy kulturowej, uznać należy za wtręty pochodzące z pobliskiego stanowiska.

Stwierdzono trzy warstwy osadnicze. Pierwsza pochodzi z okresu, gdy na omawianym stanowisku znajdowało się nie obwarowane osiedle. Pozostały po nim jamy oraz resztki warstwy kulturowej, niemal całkowicie zniszczonej przez późniejsze osadnictwo. Dwie następne warstwy osadnicze związane są z 2 fazami istnienia osady obronnej. Układ warstw wskazuje, że po zniszczeniu pierwszego, starszego osiedla obronnego przy jego odbudowie nawiązano do pierwotnego rozplanowania. Warstwy bowiem pieców i klepisk glinianych obu faz występują nad sobą ściśle w tych samych miejscach. Warstwa fazy najmłodszej posiada największą miąższość oraz bardzo bogatą zawartość kulturową.

Wskutek niesprzyjających warunków nie zachowały się konstrukcje drewniane budynków. Jednakże na pograniczu arów 3c i 3d ujawniono na styku pozostałości po spróchniałych belkach, obecność pionowego słupa, łączącego się z nimi, co pozwala przypuszczać, że przy budowie domów stosowano konstrukcję sumikowo-łątkową. Resztki trzech pieców kopulastych² oddalonych od siebie o około 6 m, posiadających wykładkę ceramiczną, silnie zniszczonych, kilka małych palenisk kamiennych oraz rozrzut ceramiki i ułamków kości, jak również występowanie większej ilości popiołu i węgielków drzewnych wskazują na możliwość

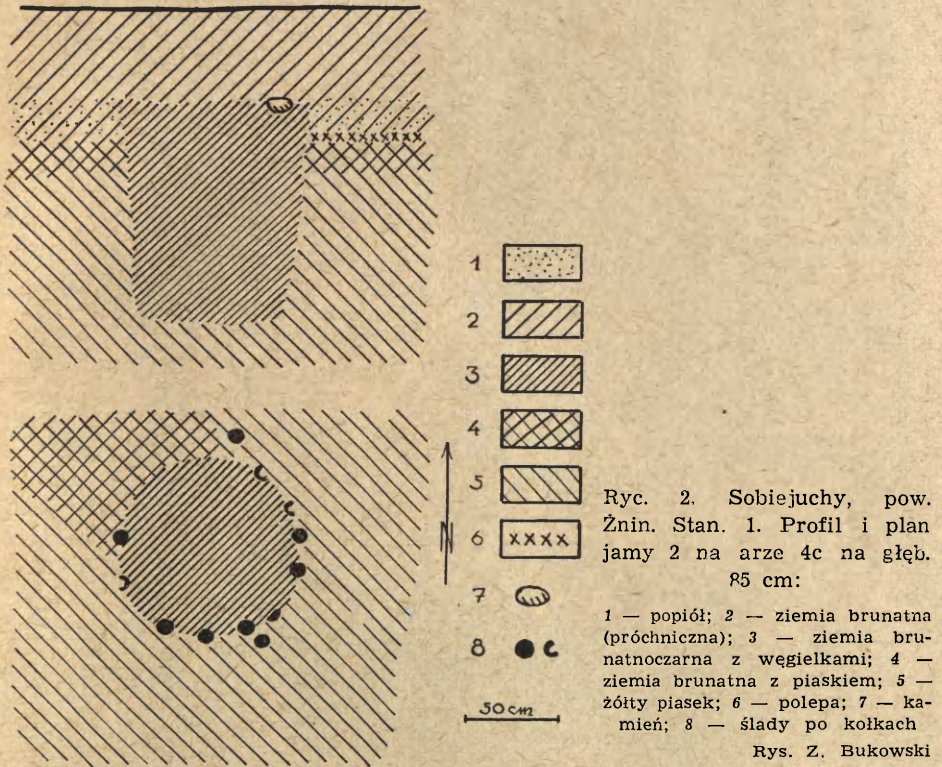
¹ Prace były prowadzone w lipcu 1958 r. przez mgr Z. Bukowskiego. Wziął w nich udział mgr J. Miśkiewicz z PMA w Warszawie. Kierownictwo naukowe nad pracami sprawuje prof. dr Z. Rajewski.

² Również w profilu ciągłym, badanym w latach 1955—1957, daje się zauważyć regularność w występowaniu co 5—6 m resztek glinianych pieców i klepisk. Liczba ta określać nam może jeden z wymiarów budynków osiedla w Sobiejuchach.

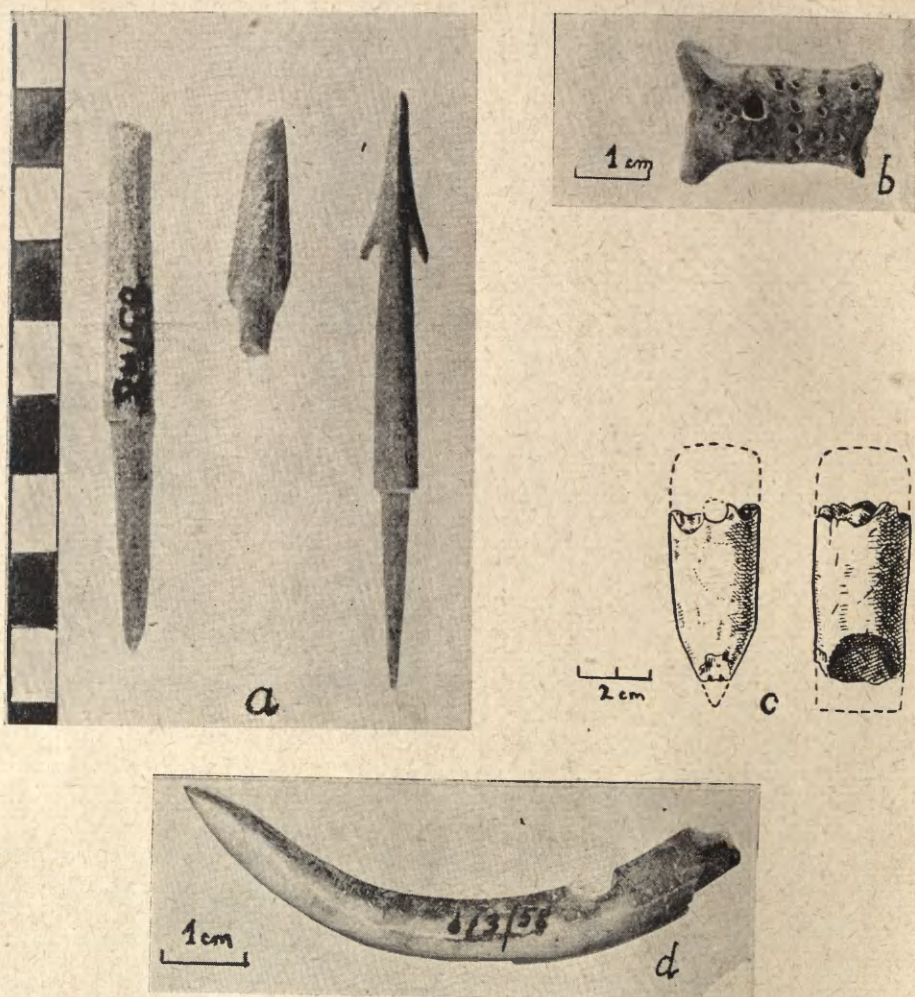

Ryc. 1. Sobiejuchy, pow. Żnin. Stan. 1. Zarys jam na arach 3c, d oraz 4c, d na głęb. 100—105 cm
Rys. Z. Bukowski

istnienia tu 3 budynków mieszkalnych. Niestety, uchwycono tylko jedną z ich krawędzi. Duża ilość listw glinianych ze śladami rozłupanych bierwion drewnianych wskazuje na uszczelnianie ścian gliną. Niektóre listwy spełniać mogły rolę odrzwi domostw, ponieważ znajdują się na nich odciski palców. Inne zaś, z odciskami drobnych beleczek, pochodzą, być może, ze szczytowych części dachów. W planie badawczym na r. 1959 przewiduje się rozszerzenie wykopów tak, by można było uchwycić zarysy ówczesnych budynków mieszkalnych.

Z domami ze wszystkich warstw osadniczych związane są liczne jamy, ujawnione przeważnie w calcu, posiadające średnicę 60—150 cm i głębokość do 130 cm od podstawy danej fazy osadniczej. Były one różnego kształtu: okrągłe, owalne i prostokątne. Jamy te, ujawnione w wykopie o powierzchni 100 m², w ilości około 90 (ryc. 1), wskazują na fakt krótkotrwałego ich użytkowania. Większość z nich to jamy zasobowe. Spełniały one niewątpliwie funkcję małych piwniczek-schowków do przechowywania części zapasów. Dokładne badania ich den nie wykazały, niestety, obecności ziarn itp. resztek zapasów. Jedynie w kilku z nich ujawniono rozbite naczynia, które były w danej jamie przechowywane. Materiał ceramiczny z większej części jam przemieszany jest z bryłami polepy, przeważnie listew glinianych, co wskazuje na fakt zasypania ich w momencie walenia się domostw. Duża część jam nie zawierała żadnego materiału zabytkowego i różniła się od calca jedynie nieco ciemniejszym zabarwieniem.

Ryc. 3. Sobiejuchy, pow. Żnin. Stan. 1:

a — grociki kościane, b — fragment glinianej figurki ryby (?); c — fragment glinianego toporka; d — fragment wisiora z kła dzika

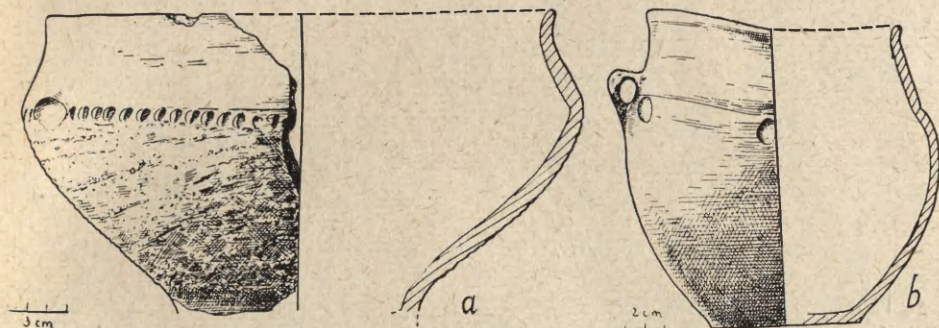
Rys. Z. Bukowski (a, b, d), A. Tłomakowska (c)

Na szczególną uwagę zasługuje jama 2, ujawniona na arze 4c, a związana z najmłodsza fazą osadniczą. Posiadała ona średnicę około 95 cm i głębokość 100—105 cm (ryc. 2). Na jej obwodzie znajdowały się w równych odstępach ślady po pionowych słupkach o średn. 5—6 cm. Mamy tu niewątpliwie do czynienia z jamą posiadającą ścianki umocnione konstrukcją plecionkową, uniemożliwiającą obsypywanie się ścian. Zawierała ona, obok 2 szydeł kościanych, liczne ułamki ceramiki, w tym 1 rozbite naczynie.

Osiedle obronne w Sobiejuchach uległo dwukrotnemu zniszczeniu. Grube warstwy węgla drzewnych i popiołu, ułamki czaszek i kości ludzkich, szczególnie

w warstwach osiedla najmłodszego, oraz kościane grociki strzał (ryc. 3 a), przeważnie uszkodzone, są dowodem ciężkiej walki, jaką toczyli mieszkańcy osiedla z napastnikami, prawdopodobnie z sąsiedniego plemienia. Po powtórnym zniszczeniu osiedla nie zostało już ono odbudowane.

Z warstwą najmłodszą związany jest zespół zabytków, wskazujących na istnienie tu pracowni odlewniczej. Są to ułamki glinianych form odlewniczych do wyrobu szpil i bransolet, fragmenty tygielków z żużlem brązowym oraz drobne bryłki żużla i zniszczona szpila brązowa. Natomiast z fazą starszą wiąże się pracownia garncarska. Pozostały po niej duże ilości przygotowanej gliny koloru zielonego, rozbite naczynia oraz zniszczony duży piec kopulasty.

Ryc. 4. Sobiejuchy, pow. Żnin. Stan. 1. Naczynia

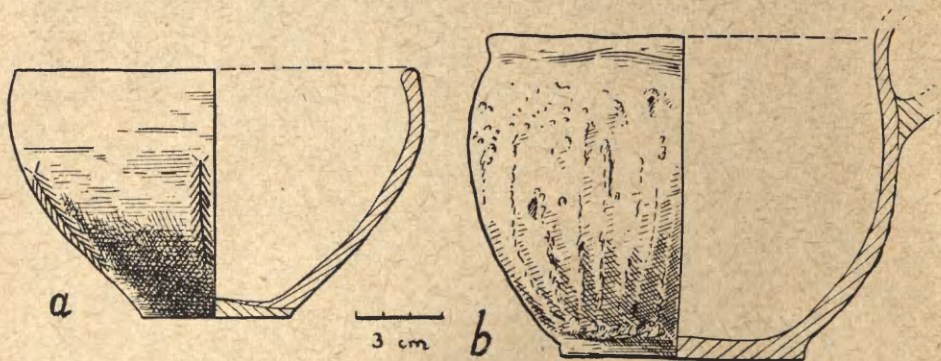
Rys. A. Tłomakowska

Jeśli chodzi o inne zabytki, to w najmłodszej fazie³ ujawniono ułamki toporków kamiennych. Rzadko występują żarna granitowe i rozcieracze. Natrafiono natomiast na większą ilość narzędzi kościanych i rogowych, jak szydła, igły, rylce, gładziki, skrobacze, oprawki i grociki (ryc. 3 a), oraz większe ilości półwytworów i odpadków. Z przedmiotów metalowych, obok kilku brązowych (szpila, ogniwo, ułamki zniszczonych ozdób), mamy żelazny sierp. Znaleziono także dużą ilość całych i rozbitych ciężarków tkackich, których waga dochodzi do 1,5 kg, dalej małe przęśliki gliniane, małe grzechotki i figurki ptaszków oraz ryb (?), (ryc. 3 b), jak też szereg miniaturowych przedmiotów glinianych (pokrywki, talerzyki, toporki — ryc. 3 c), kamiennych (wisiołek z belemnitu) i kościanych (wisiołek z kła dzika — ryc. 3 d).

Na szczególne podkreślenie zasługuje ujawnienie dużych ilości ceramiki (ryc. 4—5). Obok wspomnianych już wyrobów glinianych w warstwach osadniczych występują całe naczynia oraz ułamki, pozwalające na rekonstruowanie form naczyń. Z wykopu o wymiarach 5 × 20 m z ogólnej ilości około 150 m³ ziemi uzyskano około 0,75 t materiału ceramicznego, co odpowiada około 40 000 ułamków naczyń oraz około 60 odpadków kostnych, czyli około 3000 sztuk. 90—91% ogólnej ilości ceramiki pochodzi z warstw osadniczych, związanych z obu osiedlami obronnymi, a obejmujących na badanym odcinku 95—100 m³ ziemi. Warstwa najmłodsza była najbogatsza zarówno w ceramikę, jak i inne zabytki ruchome.

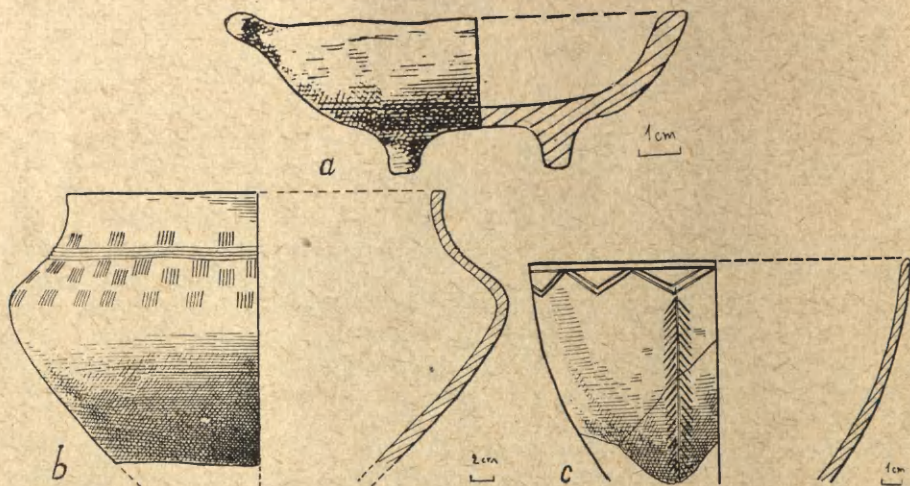
³ Między obu fazami osadnictwa obronnego występują w materiale zabytkowym pewne różnice. Są one dostrzegalne szczególnie w ceramice. Różnice te będzie można dokładnie przedstawić w najbliższym czasie po ukończeniu opracowania obfitych materiałów z badań w 1958 r.

Pozostałe 9—10% ceramiki przypada na jamy. Z zestawienia tego wynika, że zawartość 1 m³ warstw osadniczych (bez jam) wynosi ponad 400 zabytków, a na 1 m² przypada ich około 450. Liczba ta wskazuje, że warstwy osadnicze w Sobiejuchach pod względem ilości odpadków materiału ruchomego są o wiele obfitsze aniżeli analogiczne warstwy w Biskupinie⁴.

Ryc. 5. Sobiejuchy, pow. Żnin. Stan. 1. Naczynia

Rys. A. Tłomakowska

Ryc. 6. Sobiejuchy, pow. Żnin. Stan. 1. Naczynia

Rys. A. Tłomakowska

Wśród ceramiki z osiedli obronnych przeważają naczynia jajowate o chropowatej powierzchni, rozmaitej wielkości, przeciętnie o pojemności 3—5 l, występują jednakże również wielkie naczynia o pojemności 20—25 l. Niektóre z nich są

⁴ Z. Rajewski, *Osadnictwo ludności z kulturą „łuzyczką“ we wczesnym okresie epoki żelaznej w Biskupinie i okolicy*, „Archeologia Polski“, t. 2: 1958 z. 1, s. 22. Liczba 400—500 odpadków na 1 m³ w Biskupinie obejmuje również próbki, znalezione ziarna, rozmaite zabytki z nietrwałych materiałów, ułamki kości, żarna, rozcieracze itp.

ozdobione pod krawędzią 1—2 rzędami odcisków paznokci. Na naczynia omawianego typu przypada wg wstępnych obliczeń około 60% znalezionej ceramiki. Występują również naczynia formy baniastej, o gładzonej szyjce i chropowatej powierzchni brzuśca, z listwą poziomą na granicy gładzenia, zdobioną odciskami paznokci. Z naczyń gładzonych występują głównie misy o średnicy 25—35 cm, o karbowanej lub gładkiej krawędzi, kubki, czarki, czerpaki, miseczki, naczynia baniaste z uchami, często bogato zdobione (ryc. 4—5) itp. Jako motyw zdobniczy występują grupy kresek, jodełki, trójkąty, elementy plastyczne i inne. Ta kategoria ceramiki obejmuje około 35% ceramiki. Na pozostałe 5% przypadają ułamki naczyń miniaturowych (ryc. 6 a), naczynia czernione (tzw. grafitowane) (ryc 6 c), często bogato zdobione (0,3—0,4% ogólnej ilości), oraz gliniane talerze, przeważnie o powierzchni zdobionej odciskami palców i paznokci. Jak dotąd nie ujawniono ani jednego ułamka ceramiki malowanej i inkrustowanej.

Ceramika z osiedla najstarszego (otwartego), która dała się wydzielić szczególnie w jamach, reprezentowana jest przez ułamki naczyń, które cechuje brązowa gładzona powierzchnia oraz bogate zdobienie grupami poziomych i ukośnych linii (ryc. 6 b). Ten typ ceramiki w warstwach młodszych spotykany jest bardzo rzadko. Występuje głównie w warstwie środkowej (tzn. w starszym osiedlu obronnym), gdzie dostał się jako wtwór w czasie niwelacji tej warstwy. Należy również wspomnieć o występowaniu pewnych form z młodszej epoki brązu w warstwach osiedla obronnego. Są to naczynia z plastycznym „księżycowatym“ (siodełkowatym) garbkiem wewnątrz lub na powierzchni nielicznych naczyń.

W materiale kostnym największa ilość przypada na kości świń i bydła rogatego. Ze zwierząt łownych ujawniono kości bobra i rogi jelenie. Ponadto natrafiono na nieliczne łuski i ości rybie. Materiał kostny, który znajduje się w opracowaniu, da nam bardzo cenne dane porównawcze, ponieważ pochodzi z warstw kulturowo i archeologicznie jednolitych i czystych. Stwierdzono również celowe gromadzenie muszli szczeżui; być może małże te stanowiły karmę dla trzody chlewnej.

Najstarsza warstwa osiedla (otwartego) przypada na V okres epoki brązu lub na przełom okresu Hallstatt C, a obie warstwy osadnictwa obronnego na okres Hallstatt C. Osiedle obronne w Sobiejuchach jest dotąd największym osiedlem tego typu z obszaru Wielkopolski i Kujaw, a być może i najstarszym. Uzyskane wyniki posiadają duże znaczenie dla badań nad rozwojem osadnictwa kultury łużyckiej na tym obszarze w okresie późnobrązowym i halsztackim, a także nad genezą osiedli obronnych.

W r. 1959 kontynuowano prace nad ustaleniem rozplanowania przestrzennego osiedla i podjęto poszukiwania cmentarzyska ciałopalnego związanego z osiedlem.

*Zakład Archeologii Polski
IHKM PAN w Warszawie*

ЗБИГНЕВ БУКОВСКИ

ОТЧЕТ ОБ ИССЛЕДОВАНИЯХ
УКРЕПЛЕННОГО ПОСЕЛЕНИЯ ЛУЖИЦКОЙ КУЛЬТУРЫ
В М. СОБЕЮХЫ, РАЙ. ЖНИН, ЗА 1958 Г.

Исследования укрепленного поселения лужицкой культуры в м. Собеюхы, рай. Жнин, становили в 1958 г. продолжение веденных до сих пор работ. В траншее 5 × 20 м обнаружено три поселенческих фазиса. Самый старший из них

связан с открытым поселением, датированным V периодом эпохи бронзы или переломом Галштата Ц. После него сохранились следы культурного слоя, а также немногочисленные ямы. Два следующие поселенческие слоя связаны с укрепленным поселением из периода Галштат Ц. Они проявляют истребление вследствие боев, по всей вероятности с соседними племенами (человеческие кости, наконечники стрел, сожженные конструкции). Оба слоя имеют похожую пространственную распланировку. После истребления первого укрепленного поселения на этом самом месте основано хаты и печки. Со старшим поселением связана Гончарня, с младшим — литейная мастерская (черепки глиняных форм, тигельков и бронзовый шлак).

Предпринятые наблюдения показали, что дома были воздвигнуты таким образом, что стены состояли из тонких бревен, концы которых были впущены в пазы столбов, стоящих по углам и в середине стен. Из траншеи происходит ок. 140 подвижных предметов. В этом числе обломки каменных пятибоковых топориков, многочисленные орудия, а также костяные и роговые полуизделия, бронзовые украшения, железный серп, глиняные гирьки и пряслица. Получено ок. 0,75 т керамики, что соответствует 40 000 черепкам, костей свыше 60 кг (= 3000 обломков). На 1 м³ культурного слоя попадает свыше 400 памятников, а на поселенческий 1 м² — ок. 450 памятников.

Со всеми фазами связаны ямы, которых в траншее обнаружено 90 (рис. 1) и которые исполняли роль погребов-тайников. Особого внимания заслуживает яма по конструкции из плетенки на аре 4с (рис. 2).

Укрепленное поселение в м. Собеюхы является, как до сих пор, самым большим поселением этого типа на территории Великой Польши и Куявской Земли.

ZBIGNIEW BUKOWSKI

A REPORT ON THE RESEARCHES CARRIED OUT IN THE DEFENSIVE SETTLEMENT OF THE LUSATIAN CULTURE AT SOBIEJUCHY, DISTR. ŻNIN, IN 1958

Explorations at Sobiejuchy in 1958 of the defensive settlement of the Lusatian culture were the continuation of the hitherto performed works. In a dig 5 by 20 metres three phases of settlement were uncovered. The oldest one, associated with the open settlement, can be dated to the 5th period of Bronze Age or to the turn of the period Hallstatt C, after which there remained traces of the culture layer and several pits. Two other settlement layers are associated with the defensive settlement from the period Hallstatt C. They exhibit considerable damage due to fights with other tribes (human bones, arrowheads, burnt constructions). Both layers demonstrate the similar space planning. After the destruction of the first defensive settlement, new huts and hearths were erected on the same place. Potter's workshop is connected with the older settlement and the foundry with the younger one (fragments of potter's forms, melting-pots and bronze slag).

The construction of houses is similar to the constructions of houses in defensive settlement in Biskupin. The houses were built as follows: the standing, corner and middle beams, well secured against sinking into the earth, had perpendicular furrows in which the ends of lying beams were closely fitted, with all chinks in between stuffed with moss and plaster.

Many movable specimens were excavated: fragments of the stone five-sided hatchets, numerous pots and half-manufactured goods of bone and horn, bronze ornaments, and iron sickle, clay weighing stones and distaffs (fig. 3). In the whole *ca* 750 kg amount of pottery equal to 40 000 fragments was found (fig. 4—6) and over 60 kg of bones (3000 fragments). On 1 cubic metre falls over 400 specimens, and on 1 square settlement metre about 450 specimens.

90 pits (fig. 1), serving as cellars, revealed in the section, are associated with all phases. Especially worthy of attention is a pit constructed on a wickerwork basis on are 4 c (fig. 2). A defensive settlement of the Lusatian Culture is, as yet, the largest settlement of that type in the Wielkopolska and Kujawy region.

